

Les processus sociolinguistiques en Abkhazie actuelle

ძირითადი სოციოლინგვისტური პროცესები ამჟამინდელ აფხაზეთში

Teimuraz Gvantseladzé

*Université géorgienne Saint Andria
auprès du Patriarcat de Géorgie*

Gvantsa Gvantseladzé

*Université d'État Ivané Javakishvili
de Tbilissi, Géorgie*

თეიმურაზ გვანცელაძე

*საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის
სახელობის ქართული უნივერსიტეტი*

გვანცა გვანცელაძე

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, საქართველო*

Abstract: Since the war of 1993 which resulted in the occupation and annexation of Abkhazia by Russia, we are witnessing, in this part of the Georgia, the emergence of various sociolinguistic processes that invert the status and role of languages for the benefit of the Russian language. The project to transform a few Georgian-language schools preserved up to now in Abkhaz language schools is impossible because of the lack of qualified teachers and of the fact that, in these so-called Abkhaz language schools, all disciplines, except Abkhaz language and literature are taught in Russian from the fifth grade. The occupation has changed the majority of toponyms of Georgian origin in 5 districts by 19th century Russian toponyms in Gali, where the majority of the population has always been Georgian, it became mandatory to transcribe Georgian toponyms in any language according to the standards of the pronunciation of the Abkhaz language. In order to change the ethnic identity of the Georgian population in Gali, they were taught that their ancestors were supposedly Abkhazians and that it would be the Georgian priests who have changed their names at the time of baptism.

Keywords: Abkhazia; language situation; language policy; language legislation; language of instruction; Abkhaz schools; change of place names; mass media

თეზისები: რუსეთის მიერ აფხაზეთში 1992-1993 წლების ომის გაჩაღებისა და მხარის ოკუპაცია-ანექსიის შემდგომ ამ მხარეში ინტენსიურად მიმდინარეობს სხვადასხვაგვარი სოციოლინგვისტური პროცესები.

ქართულ ენას გაუქმდა რეგიონის სახელმწიფო ენის სტატუსი, აფხაზურმა ენამ შეინარჩუნა ეს სტატუსი, ხოლო რუსული ენა გამოცხადდა რეგიონის ოფიციალურ ენად. მიუხედავად რუსულთან შედარებით უფრო მაღალი სტატუსისა, აფხაზური ენა ვერ უწევს კონკურენციას რუსულს, რომელიც გაბატონებულია პრაქტიკულად ყველა სფეროში.

დაისვა საკითხი ჯერ კიდევ შემორჩენილი ქართულენოვანი სკოლების აფხაზურენოვან სკოლებად გარდაქმნის შესახებ, თუმცა ამ გეგმის შესრულება შეუძლებელია 2 მიზეზის გამო: ა) საკმარისი არ არის კვალიფიციურ პედაგოგთა რაოდენობა და ბ) ე.წ. აფხაზურ სკოლებშიმე-5 კლასის ზემოთ ყველა დისციპლინა, გარდა აფხაზური ენისა და ლიტერატურისა, ისწავლება არა აფხაზურ, არამედ რუსულ ენაზე. ეს იმას ნიშნავს, რომ რეალურად, ე.წ. აფხაზური სკოლა რუსიფიკაციის მძლავრი იარაღია და მისი დანერგვა ქართულ სოფლებში ქართველთა გარუსების პროცესის დაჩქარებას ნიშნავს.

რეჟიმმა გააუქმა ქართული წარმოშობის ტოპონიმები 6 რაიონიდან ხუთში. იმავე რაიონებში აღადგინეს არა ისტორიული გეოგრაფიული სახელები, არამედ XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების მიერ დაკანონებული რუსული გეოგრაფიული სახელები, რომლებიც თავის დროზე შეიქმნა რუსეთის საიმპერატორო დინასტიის წევრთა, რუს გენერალთა და დიდ მოხელეთა პატივსაცემად.

გალის რაიონის ტერიტორიაზე, სადაც მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა მუდამ ქართული იყო, სავალდებულო გახდა ქართული ტოპონიმების წერა ნებისმიერ ენაზე აფხაზური ენის ორთოეპიის ნორმათა შესაბამისად.

გალის რაიონის ქართულ მოსახლეობას უნერგავენ აზრს, თითქოს მათი წინაპრები აფხაზები იყვნენ და ქართველმა მღვდლებმა ნათლობის დროს შეუცვალეს გვარები, რაც არ დასტურდება არც ერთ წერილობით წყაროში.

საკვანძო სიტყვები: ენობრივი სიტუაცია აფხაზეთში, ენობრივი პოლიტიკა აფხაზეთში, ენის კანონი აფხაზეთში, განათლების ენა აფხაზეთში, სკოლები აფხაზეთში, ტოპონიმების მასიური ცვლილება აფხაზეთში, მასმედია აფხაზეთში

ერთი სახელმწიფოს მიერ სხვა სახელმწიფოს მთლიანად, ან ნაწილობრივ ოკუპაციასა და ანექსიას, ჩვეულებრივ, მოსდევს

მითვისებული ტერიტორიის, ამ მიწაწყლის მოსახლეობის, ადგილობრივი ენების, კულტურის, რელიგიის მიმართ დაგეგმილ ღონისძიებათა განხორციელება, რამაც საბოლოოდ უნდა გამოიწვიოს ოკუპირებული მხარის სამართლებრივი, ეთნიკურ-დემოგრაფიული, ენობრივი, კულტურული და რელიგიური ვითარების იმგვარი ცვლა, რომ წარმოიქმნას ოკუპანტისათვის ხელსაყრელი გარემო.

ამ ზოგადი კანონზომიერების გამოვლენის ცხადი მაგალითია 1993 წლის სექტემბრიდან დღემდე მიმდინარე პროცესები, რაც ხდება რუსეთის ფედერაციის დაუფარავი სამხედრო აგრესიის შედეგად ოკუპირებული და ანექსირებული, საქართველოს იურისდიქციაში შემავალი აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე. ამ პროცესებში განსაკუთრებული ფუნქცია აქვს დაკისრებული სოციოლინგვისტურ ასპექტებს, კერძოდ, ენობრივ პოლიტიკას, რომლის ნაწილსაც ქვემოთ მოვიხილავთ.

იმის გამო, რომ ეთნიკური იდენტობა ადამიანის ფუნდამენტური მახასიათებელია, ხოლო მისი უმთავრესი კომპონენტი დედაენაა, საოკუპაციო რეჟიმს სწორედ ენობრივ იდენტობაზე შეტევა დაუსახეს ძირითად მიზნად და ისიც ახორციელებს ანტიეროვნულ ენობრივ პოლიტიკას, რაც რამდენიმე ძირითადი მიმართულებით იერიშს გულისხმობს. მივყვეთ თანმიმდევრულად:

ენების სტატუსი

1926 წლიდან მოყოლებული აფხაზეთის ომამდე, მხარის კონსტიტუციაში უცვლელად იყო ჩაწერილი, რომ ამ მიწაწყალზე სახელმწიფო ენებია **აფხაზური, ქართული და რუსული**, თუმცა პრაქტიკულად ეს ფუნქცია აფხაზურ ენას არასოდეს შეუსრულებია თვით აფხაზურ სოფლებშიც კი, ქართული ენა გამოიყენებოდა მხოლოდ ზოგ სფეროში, ხოლო **რუსული ენა იყო ერთადერთი პრესტიჟული სახელმწიფო ენა**, რომელიც იხმარებოდა ოფიციალურ საქმისწარმოებაში, განათლების ყვე-

ლა დონეზე, კულტურასა და მეცნიერებაში, მასმედიაში, რელიგიურ ღვთისმსახურებაში.

აფხაზეთის ომის დასრულებისთანავე, ადრინდელი სახელმწიფო ენებიდან აიკრძალა მხოლოდ ქართული ენის გამოყენება საქმისწარმოებაში, მასმედიაში, კულტურაში, უმაღლეს განათლებაში, მეცნიერებაში, ღვთისმსახურებაში. მეტიც, გალის რაიონის გარდა, ამ ენაზე დალაპარაკებაც კი დიდ ხანს სახიფათო იყო სიცოცხლისათვის.

1994 წლის 26 ნოემბერს მიღებულ იქნა «რესპუბლიკა აფხაზეთის კონსტიტუცია», რომლის არცერთ მუხლში, მათ შორის არც ენისადმი მიძღვნილ მე-6 მუხლში ქართული ენა სრულებით აღარ იხსენიება: «აფხაზეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ენაა აფხაზური. რუსული ენა აფხაზურთან ერთად აღიარებულია სახელმწიფო და სხვა დაწესებულებათა ენად. სახელმწიფო გარანტიას უქმნის აფხაზეთში მცხოვრებ ყველა ეთნიკურ ჯგუფს, თავისუფლად გამოიყენონ დედაენა¹.»

ციტირებული ტექსტიდან ცხადად ჩანს, რომ აფხაზური ენის ოფიციალური სტატუსი ფიქციაა, ვინაიდან რუსულ ენას მისი ტოლი იურიდიული უფლებები აქვს არა რომელიმე პერიფერიულ სფეროებში, არამედ სახელმწიფო დაწესებულებებში. «კონსტიტუციის» დამტკიცებიდან გასული რამდენიმე წლის განმავლობაში აფხაზური ენისათვის განსაზღვრული მაღალი სტატუსი მე-6 მუხლის წინააღმდეგობრივი ხასიათისა და სხვა ფაქტორების გამო რეალურად არაფერს იძლეოდა: აფხაზური ენა კვლავ რჩებოდა მონოეთნიკურ გარემოში არასრულად ფუნქციონირებად ენად, ვინაიდან მას ვერ ფლობდა არა მარტო ეთნიკური აფხაზების უმრავლესობა (ქალაქის მცხოვრებთა დიდი ნაწილი, აგრეთვე სოფლელი ბავშვებისა და ახალგაზრდების უდიდესი ნაწილი), არამედ სხვა ეროვნების ადამიანთა აბსოლუტური უმრავ-

¹Конституция Республики Абхазия http://www.emb-abkhazia.ru/respublika_abhaziya/konstituciya_respubliki_abhaziya/, ნახვა 13 აპრილი, 2015.

ლესობა. სამაგიეროდ, პრაქტიკულად ყველა მნიშვნელოვან სფეროში კვლავ გაბატონებული იყო რუსული ენა.

ამ პრობლემის დაძლევისა და ენათა უფლებების მოწესრიგების მიზნით 2007 წლის 14 ნოემბერს *დე ფაქტო* პარლამენტმა მიიღო და 29 ნოემბერს *დე ფაქტო* პრეზიდენტ სერგეი ბაგაფშის ხელმოწერით დამტკიცდა «კანონი აფხაზეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ენის შესახებ.»

საყურადღებოა, რომ «კანონის» მთელ ტექსტში ტერმინოლოგიური შესიტყვება «სახელმწიფო ენა» გულისხმობს მხოლოდ აფხაზურ ენას და არ გულისხმობს რუსულ ენასაც კი. «კანონის» მე-2 მუხლი იწყება «კონსტიტუციის» მე-6 მუხლის ზუსტი გამეორებით, რასაც მოსდევს შემდეგი ტექსტი:

...აფხაზეთის რესპუბლიკის მოქალაქეები ვალდებული არიან, იცოდნენ აფხაზეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ენა.

სახელმწიფო უზრუნველყოფს აფხაზეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ენის შესწავლას, განვითარებასა და ფუნქციონირებას.

აფხაზეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ორგანოების, მათი სტრუქტურული ქვედანაყოფების ხელმძღვანელები, აფხაზეთის რესპუბლიკის სახალხო კრების - პარლამენტის - დეპუტატები, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოთა ხელმძღვანელები ვალდებული არიან, იცოდნენ და იყენებდნენ აფხაზეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ენას¹.

ციტირებული მუხლის ბოლო აბზაცი ძალაში უნდა შესულიყო 2015 წლის დადგომისთანავე, ხოლო «კანონის» ტექსტის თავდაპირველი ვარიანტის მე-6 მუხლში ისიც იყო მითითებული, რომ «კანონის» გამოქვეყნებიდან 6 თვის გასვლის შემდგომ მასმედიის ყველა საშუალება უნდა გადასულიყო სახელმწიფო ენაზე, ხოლო ტელევიზიას ამ ენაზე უნდა გადაეცა გადაცემათა არანაკლებ ნახევრისა.

¹ Абхазская виртуальная библиотека, Закон Республики Абхазия о государственном языке Республики Абхазия http://www.abiblioteka.info/rus/doc/section_6/abk_law/lang.html ნახვა 10 აპრილი, 2015.

«კანონის» გამოსვლიდან გასული დროის განმავლობაში ზემოთ ციტირებული მუხლის მოთხოვნები ნაწილობრივ შესრულდა:

- შეიქმნა აფხაზური ენის განვითარების სახელმწიფო პროგრამა;
- დაარსდა აფხაზური ენის განვითარების სახელმწიფო ფონდი;
- ყველა რაიონში შეიქმნა აფხაზური ენის კურსები;
- კონსულტაციას უწევდნენ და სასწავლო საშუალებებს აწვდიდნენ საზღვარგარეთ (თურქეთის ქალაქებში: ანკარაში, იზმითში, დუზჯესა და ადაფაზარში) მოქმედ ენის კურსების მასწავლებლებს.

სწავლების ენა

როგორც ცნობილია, მოსახლეობაში ენის ცოდნის მდგომარეობა დიდად არის დამოკიდებული სწავლების ენის საკითხზე. ამიტომ საყურადღებოა «ენის კანონის» მე-7 მუხლი - «აღზრდისა და სწავლების ენა» -, სადაც წერია:

აფხაზეთის რესპუბლიკის მოქალაქეებს გარანტირებული აქვთ აფხაზეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ენასა და რუსულ ენაზე აღზრდა და სწავლება...

სახელმწიფო ენა შეისწავლება აფხაზეთის რესპუბლიკის ყველა საგანმანათლებლო დაწესებულებაში, მიუხედავად მათი საკუთრების ფორმისა და საგანმანათლებლო დაწესებულების უწყებრივი დაქვემდებარებისა...¹.

როგორც ვხედავთ, «ენის კანონის» ამ მუხლშიც თანაბარ დონეზეა დაყენებული აფხაზური და რუსული ენები და სრულებით არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, თუ კონკრეტულად როგორ უნდა დაიძლიოს აფხაზთა შორის დედაენის ცოდნის უდაბლესი დონის განმაპირობებელი ძირითადი მიზეზები.

¹*Ibid.*

როგორც ცნობილია, არა მარტო აფხაზეთში, არამედ რუსეთის მიერ ოკუპირებულ შიდა ქართლშიც (ცხინვალის მხარეში) და რუსეთის ფედერაციაში შემავალ უკლებლივ ყველა რესპუბლიკაშიც მოქმედებს **ე.წ. ეროვნული სკოლები**, რომლებიც გადმონაშთია მე-19 საუკუნეში რუსეთის იმპერიაში მოქმედი სამრევლო სკოლებისა, რომლებშიც მოსწავლეებს დედაენაზე ასწავლიდნენ სწავლების პირველ წელს, პარალელურად კი ინტენსიურად ისწავლებოდა რუსული ენაც, ხოლო მეორე წლიდან ყველა საგანს ასწავლიდნენ რუსულ ენაზე. ამ საგანმანათლებლო სისტემის მიზანი მოსწავლეთა ენობრივ-ეროვნული იდენტობის შეერყევა და გარუსების პროცესის დაჩქარება იყო, მოსწავლეთა დედაენას კი მხოლოდ დამხმარე როლი ეკისრებოდა. საბჭოთა პერიოდში ამ ტიპის სკოლები არ შეცვლილა და ისინი მოქმედებდა საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკათა და ავტონომიურ წარმონაქმნთა უმრავლესობაში.

დაისმის კითხვა: რატომ არ დაისახეს მიზნად აფხაზმა «კანონმდებლებმა» ეგრეთ წოდებული აფხაზური, რეალურად კი რუსული სკოლის ჭეშმარიტად ეროვნულ სკოლად გარდაქმნის ამოცანა?

პასუხი მარტივია: აფხაზ «კანონმდებლებს» ამის ნებას მოსკოვი არასოდეს მისცემს, ვინაიდან ე.წ. აფხაზური სკოლის ნამდვილად ეროვნულ სკოლად გარდაქმნის პრეცედენტი ეპიდემიასავით სწრაფად გამოიწვევს ანალოგიური რეფორმის მოთხოვნებს რუსეთის ფედერაციის სუბიექტებში, განსაკუთრებით კი ისედაც ამღვრეულ ჩრდილოეთ კავკასიასა და ვოლგისპირეთში, რაც დაანგრევს ჯერ კიდევ ცარიზმის მიერ მე-19 საუკუნეში შემუშავებულ რუსიფიკატორულ საგანმანათლებლო სისტემას, რომელსაც რატომღაც «ეროვნული სკოლა» ეწოდება.

2013 წლის 3 სექტემბრის ინფორმაციით, აფხაზეთში სულ მოქმედებდა 165 საშუალო სკოლა, რომელთაგან 60 «აფხაზური»

იყო, 16 - შერეული «აფხაზურ»-რუსული, 47 - რუსული, 31 - სომხური და 11 - ქართული¹.

რაკი რეალურად «აფხაზურ» სკოლებში მეხუთე კლასიდან ყველა დისციპლინის სწავლების ენა რუსულია (გამონაკლისია მხოლოდ დისციპლინები: «**აფხაზური ენა**» და «**აფხაზური ლიტერატურა**»), მოყვანილი სტატისტიკა არ ასახავს სინამდვილეს და მხარის საოკუპაციო რეჟიმი ან თავს იტყუებს, ანდა შეცდომაში შეჰყავს მთელი მსოფლიო: რეალურად «აფხაზური», «აფხაზურ»-რუსული და რუსული სკოლები რუსულენოვანი სკოლებია და მათი რაოდენობის ჯამი მხარის სკოლათა საერთო რიცხოვნობაში შეადგენს 123 ერთეულს, ანუ არსებული სკოლების 74,5%-ს, რაც იმას ნიშნავს, რომ მხარის მოსწავლეთა 2/3-ზე მეტი, მათ შორის უკლებლივ ყველა აფხაზი ბავშვი, ყოველდღე განიცდის რუსული ენის წამლეკავ ზეგავლენას:

- ფიქრობს, წერს და მეტყველებს თითქმის მხოლოდ რუსულ ენაზე;
- ზუსტ, საბუნებისმეტყველო და სოციალურ მეცნიერებებში სწავლობს მხოლოდ რუსულ ტერმინოლოგიას;
- აღიქვამს სამყაროს რუსული ენის პრიზმიდან;
- აფხაზურენოვანი სახელმძღვანელოების დაბალი დონე უჩენს აგდებულ-ნიჰილისტურ დამოკიდებულებას აფხაზური ენის, მხატვრული ლიტერატურისა და კულტურის დაბალი დონის მიმართ;
- ეჩვევა იმ აზრს, რომ მისი ეროვნების ენა და კულტურა უუფლებო და უპერსპექტივოა, ხოლო რუსული ენა და კულტურა უმაღლესი კატეგორიის, სრულყოფილი, პრესტიჟული და პირადი კარიერის ასაწყობად ყველაზე გამოსადეგი ენაა.

¹Наша Абхазия, В Абхазии насчитываются 165 школ, http://abkhazeti.info/abkhazia/2013/1378241687.php_ნახვა 12 თებერვალი, 2015.

ყოველივე ეს კარგად ჩანს ინტერნეტით გავრცელებულ თვით იმ მასალებშიც კი, რომლებშიც საუბარია აფხაზური ენის შესწავლისა და სწავლების პრობლემებზე. მაგალითად, აფსნიპრესის მიერ 2012 წლის 5 აპრილს გავრცელებულ მრავლისმეტყველი სათაურის მქონე მასალაში «აფხაზი ბავშვები აფხაზურ სკოლებში» (Абхазские дети - в абхазские школы) მოთხრობილია იმ დღეს გაგრის რაიონის სოფელ ბზიფის ად-მინისტრაციაში გამართული შეხვედრის შესახებ, რომელშიც მონაწილეობა მიუღიათ *დე ფაქტო* მაღალი თანამდებობის პირებს, პედაგოგებსა და მოსახლეობას. განუხილავთ სკოლებსა და საბავშვო ბაღებში აფხაზური ენის გამოყენებისა და სწავლების საკითხი. არსებული პრობლემებიდან დასახელებულა შემდეგი:

- უარესდება აფხაზური ენის სწავლების მდგომარეობა სკოლებსა და საბავშვო ბაღებში;
- რუსულ სკოლებში უფრო მეტი აფხაზი ბავშვი სწავლობს, ვიდრე «აფხაზურ» სკოლებში;
- აფხაზებს ერცხვინებათ აფხაზურ ენაზე ლაპარაკი;
- მართალია, აფხაზეთის სახელმწიფო ტელევიზიის გაცემათა უმრავლესობა აფხაზურ ენაზეა, მაგრამ ტექნიკური პრობლემების გამო ამ ტელევიზიის სიგნალს ყველგან ვერ იღებენ;
- რუსული სკოლების მოსწავლეთა უმრავლესობა ეროვნებით აფხაზია. მაგალითად, გაგრის №2 რუსულ სკოლაში აფხაზია მოსწავლეთა 38%, რუსი - 23%, ხოლო სხვები (ძირითადად სომხები - გ.გ., თ.გ.) - 39%;
- უინტერესოა აფხაზურენოვანი სასწავლო ლიტერატურა და თვალსაჩინოების მასალები და დაბალია დედაენის სწავლების დონე;
- საკმარისი არ არის აფხაზური ენის პედაგოგთა კადრები;
- საბავშვო ბაღებში შეყვანილი პატარების უმრავლესობამ

არ იცის აფხაზური ენა, რის გამოც მათთან თანატოლები რუსულ ენაზე ურთიერთობენ (ე.ი. აფხაზურის მცოდნე პატარების ნაწილი საკომუნიკაციო დონეზე მაინც ფლობს რუსულ ენას - გ.გ., თ.გ.);

- შეკრების მონაწილეთა უმრავლესობამ არც კი იცოდა აფხაზური ენის განვითარების ფონდის მიერ გამოცემული და დამზადებული სასწავლო მასალების არსებობა;
- «ხელისუფლება» ნაკლებ ყურადღებას უთმობს აფხაზური ენის სწავლების გაუმჯობესებას;
- უნდა შემუშავდეს აფხაზური ენის გადარჩენის ახალი სტრატეგია¹.

ამ ინფორმაციიდან სრულიად უეჭველად ჩანს, რომ არც თანამდებობის პირებს, არც პედაგოგებსა და არც მშობლებს არ შეუძლიათ დაინახონ, ანდა, რაც უარესია, ვერ ამხელენ, რომ მთავარია აფხაზი ბავშვების გამარუსებელი საგანმანათლებლო სისტემისაგან მოწყვეტა, ე.წ. აფხაზურ საბავშვო ბაღებში, სკოლებსა და უნივერსიტეტის «აფხაზურ» სექტორებზე დედაენაზე სწავლების უზრუნველყოფა პრინციპით «აფხაზური ენა ბაღიდან დიპლომის მიღებამდე.»

აფხაზური ენის სწავლების უკიდურესად დაბალი დონისა და უკიდურესად დიდი პრობლემურობის ფონზე უბრალოდ გაუგებარია საოკუპაციო რეჟიმის განცხადებები გალის რაიონში ჯერ კიდევ მოქმედი 11-ოდე ქართულ სკოლაში სწავლების ე.წ. აფხაზურ მოდელზე, ან პირდაპირ რუსულ სისტემაზე გადაყვანის აუცილებლობის შესახებ². ვინაიდან **ქვემოთაღებული** აფ-

¹Апсныпресс, *Абхазские дети – в абхазские школы*, <http://apsnypress.info/news/5927.html> ნახვა 20 თებერვალი, 2015.

²აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო. „აფხაზეთის ა/რ უმაღლესი საბჭოს საინფორმაციო-ანალიტიკურმა დეპარტამენტმა 20 თებერვალს გააკეთა განცხადება გალის რაიონის სკოლებში მეგრულ ენაზე სწავლების შემოღებასთან დაკავშირებით“, <http://scara.gov.ge/ka/2011-09-08-07-44-18/685-20-.html> ნახვა 20 თებერვალი, 2015.

ხაზური საგანმანათლებლო სისტემა დღემდე არასოდეს არსებულა - იყო და არის მხოლოდ რუსული საგანმანათლებლო სისტემა აფხაზური ენის სწავლების ელემენტებითურთ. გალის რაიონის ქართველ მოსწავლეებს დიდი არჩევანი არ რჩებათ: მათ ან თვით აფხაზურ თემში არაპოპულარული და უპრესტიჟო ფსევდოაფხაზური სკოლა უნდა აირჩიონ, ანდა პირდაპირ აფხაზეთში ყველაზე პრესტიჟულ რუსულ სკოლებს უნდა მიაშურონ. იოლი მისახვედრია, თუ ასეთ პირობებში რას აირჩევს მოსახლეობა და ამაში მოსკოველ დამგეგმავ-დამკვეთთან ერთად დამნაშავე იქნება აფხაზეთის საოკუპაციო რეჟიმიც და ის აფხაზური ინტელიგენციაც, რომელიც ვერ/არ ხედავს საკუთარი იდენტობისათვის არსებულ რეალურ საფრთხეს და ქართველებსაც უბიძგებს იმავე უფსკრულისაკენ, რომლისკენაც უკვე დიდი ხანია მიექანებიან.

შედარებისათვის ვიტყვით, რომ ომამდე გალის რაიონში 58 სკოლა მოქმედებდა. მათგან 19 სკოლა დაწვეს აფხაზებმა, რუსებმა და ჩრდილოეთ კავკასიელმა მარბიელებმა ომის დასრულებისთანავე. მოგვიანებით რაიონის 10 სოფელი მიუერთდა ახლადშექმნილ ტყვარჩელის რაიონს, სადაც ყველა ქართული სკოლა მაშინვე გადაიყვანეს რუსულ ენაზე. გალის რაიონში ამჟამად მოქმედებს 31 სკოლა, მათ შორის მხოლოდ 11 სკოლაში მეტად შეკვეცილად მიმდინარეობს სწავლება ქართულ ენაზე. მიმდინარე წლის დასაწყისში გავრცელდა ინფორმაცია, რომ 2015 წლის სექტემბრიდან გალის რაიონის სკოლებში სწავლება მეგრული მეტყველების საფუძველზე დაიწყო, გამოსცეს კიდევ ვინმე ნარგიზა ბასარიას შედგენილი მეგრულის სახელმძღვანელო, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზის გამო უარი ითქვა ამ გეგმაზე. ჩვენი ვარაუდით, ამ აქციაზე უარის თქმა განაპირობა შემდეგმა: ა. მართალია, XIX საუკუნეში პირველად გამოცხადდა მეგრული მეტყველება ენად (რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების ზეწოლით), მისი ლინგვისტური სტატუსი (ენაა იგი თუ დიალექტი) ჯერ კიდევ არ არის საბოლოოდ გარკვეული და უკვე 16 წელია ამ საკითხზე მიმდინარეობს დის-

კუსია¹; ბ. საოკუპაციო რეჟიმს ევალება, გაატაროს აფხაზეთში რუსიფიკატორული პოლიტიკა, მეგრულის სწავლება კი ამ მიზანს დროში ახანგრძლივებს; გ. მეგრულის სწავლება განამტკიცებს გალის რაიონში მცხოვრებ ქართველთა შორის როგორც ქართული დამწერლობის პოზიციებს, ისე ადგილობრივ პროვინციულ იდენტობას; დ. საჭირო გახდებოდა მეგრულ მეტყველებაზე სახელმძღვანელოების შედგენა და გამოცემა და სხვ.

ყოველივე ეს იმ პირობებში ხდება, როცა თვით აფხაზ ხალხს უკიდურესად უჭირს რეალურად დაიცვას საკუთარი ენა რუსული ენის მძლავრი ზეგავლენისაგან, რაც ზემოთ დასახელებული ფაქტების გარდა თვალსაჩინოდ ჩანს კიდევ ერთი ფაქტიდანაც:

«ენის კანონისა» და სამრევლო სკოლის ტიპის ფსევდო-აფხაზური საგანმანათლებლო სისტემის მანკიერება არის მთავარი მიზეზი იმისა, რომ 2014-2015 სასწავლო წლის მიწურულს მხარის ყველაზე პრესტიჟულ სკოლად მიჩნეული სოხუმის №10 «აფხაზური» სკოლის დამამთავრებელი კლასის მოსწავლეთა 2/3 ჩაიჭრა აფხაზური ენის სახელმწიფო გამოცდაზე, რომელსაც პირადად *დე ფაქტო* განათლების მინისტრი ესწრებოდა. ამ ამბავს დიდი გამოხმაურება მოჰყვა აფხაზეთის მედიაში, დასახელდა მოსწავლეთა მხრიდან დედა-ენის ცოდნის კატასტროფულად დაბალი დონის სხვადასხვა მიზეზი, მაგრამ უთქმელი დარჩა უმთავრესი: აფხაზური ენის შემდგომი ბედი დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად სწრაფად გაუქმდება სამრევლო სკოლების ტიპის ფსევდოაფხაზური საგანმანათლებლო სისტემა და შეიქმნება დედაენაზე სრული განათლების მიღების შესაძლებლობა.

¹საკითხის ისტორიისა და მიმდინარე დისკუსიის ძირითადი ასპექტების შესახებ იხ.: თეიმურაზ გვანცელაძე, *ენისა და დიალექტის საკითხი ქართველოლოგიაში*, თბილისი, 2006; კრებ. *ქართველური ენები და დიალექტები* (ერთი «სამეცნიერო პოლემიკის» გამო), თბილისი, მერიდიანი, 2007; ტარიელ ფუტკარაძე, ეკა დადიანი, რევაზ შეროზია, *ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენის შესახებ და საქართველო*, ქუთაისი, განათლების ეროვნული ინსტიტუტი, 2010.

აქვე იმასაც ვიტყვით, რომ აფხაზური ენის ამჟამინდელ უმძიმეს მდგომარეობას გულისტკივილით აღნიშნავს აფხაზ ავტორთა ნაწილიც. მაგალითად, საკითხის ღრმა ანალიზი წარმოადგინა ახალგაზრდა აფხაზმა მეცნიერმა მიხეილ ჯერგენიამ თავის სტატიებში. ნაშრომში *აფხაზური ენა და საზოგადოება: აწმყო, წარსული და მომავალი* იგი მიმოიხილავს ენობრივ სიტუაციას ცარიზმისა და საბჭოთა პერიოდებში და დაასკვნის, რომ ცარიზმის დროსაც და საბჭოთა პერიოდშიც აფხაზთა უმრავლესობამ შეინარჩუნა დედაენა, ხოლო ეროვნული იდენტობა დაკარგა ძალზე ცოტა ადამიანმა (უცნაურია, რომ მიხეილ ჯერგენიას არ გაახსენდა, ბრალი დაედო ქართველებისათვის 1938-1954 წლებში ვითომდა წარმოებული «გაქართველების პოლიტიკის» გამო - გ.გ., თ. გ.). აქ მოვიხმობთ სტატიის ვრცელ საყურადღებო ნაწილების თარგმანს, სადაც მიხეილ ჯერგენია საკმაოდ დამაჯერებლად აღწერს იმ კატასტროფულ მდგომარეობას, რომელშიც იმყოფება აფხაზური ენა ოკუპირებულ აფხაზეთში:

[...] არც საბჭოთა სახელმწიფოს დაშლამდე, არც შემდგომ საზოგადოება არ განიხილავდა აფხაზურ ენას განათლების, მეცნიერებისა და განათლებულობის ენად, ეს კი, თუ გავითვალისწინებთ მსოფლიოს განვითარების თანამედროვე ტენდენციებს, ნებისმიერი ენისათვის გამოტანილი სასიკვდილო განაჩენია.

ცალკე უნდა განვიხილოთ თანამედროვე აფხაზური ოჯახი და აფხაზური ენის მდგომარეობა მასში. [...] უპირველეს ყოვლისა, ცხადია, რომ ამჟამინდელმა ახალგაზრდა თაობამ უფრო ნაკლები ხარისხით შეითვისა დედაენა, ვიდრე მისმა წინა თაობამ. ქალაქებში მცხოვრებ აფხაზებს შორის მხოლოდ ერთეულები ზრდიან მიზანმიმართულად საკუთარ შვილებს აფხაზურ ენაზე. ეს იმიტომ ხდება, რომ მშობლები ნაწილობრივ ვერ გრძნობენ, რომ სრულყოფილად შეუძლიათ ბავშვის აღზრდა დედაენის გამოყენებით, მეორე მხრივ, აქვთ იმისი შიში, რომ ბავშვი ვერ შეძლებს რაიმეს მიაღწიოს და განათლება მიიღოს, თუკი არ ეცოდინება რუსული ენა. მსგავსი ვითარება იქმნება სოფელშიც, თუმცა იქ ენა უკეთაა დაცული მისი შედარებით მეტი გავრცელების გამო. უმნიშვნელო ფაქტორი არაა ის, რომ სოფლის მოსახლეობა ილტვის ქალაქისკენ, სადაც გაბატონებულია რუსული ენა.

ამრიგად, იქმნება სიტუაცია, როცა ენის უცოდინარებს არ სურთ ან არ შეუძლიათ შეისწავლონ დედაენა, ხოლო მცოდნეები არ ცდილობენ, გაიღრმავონ ცოდნა. ასეთ მდგომარეობაშია აფხაზთა უმრავლესობა. ხოლო ისინი, ვისაც სურს, რომ მათმა შვილებმა იცოდნენ აფხაზური ენა, იკითხონ და წერონ აფხაზურად, აწყდებიან ინდივიდისათვის გადაულახავ დაბრკოლებებს. უპირველეს ყოვლისა, ვგულისხმობთ ენობრივ გარემოს აფხაზეთში, რომელიც [აფხაზეთის] ცალკეულ მხარეთა გამოკლებით ხელს არ უწყობს აფხაზური ენის ცოდნას. ცხადია, რომ თვით სიტუაცია ვერ შეიცვლება ზემოდან ფართო მხარდაჭერის გარეშე, რომელიც, თავის მხრივ, გააძლიერებდა მხარდაჭერას ქვემოდან.

უნდა ითქვას, რომ საზოგადოებაში აგდებულ დამოკიდებულებას აფხაზური ენისადმი არამცირედ ხელს უწყობს აფხაზეთის სასკოლო სისტემა... არცთუ იშვიათად ხდება, რომ აფხაზური სკოლიდან გამოდიან ადამიანები, რომლებსაც არა აქვთ ელემენტარული წარმოდგენა დედაენის შესახებ. უფრო მძიმე მდგომარეობაა არააფხაზურ სკოლებში აფხაზური ენის სწავლებაში.

მთლიანობაში დღეისათვის აფხაზური ენის მდგომარეობა აფხაზეთში ასეთია: აფხაზთა შორის საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული სასაუბრო ენა, რომელიც სულ უფრო მეტად შორდება სამწიგნობრო სტანდარტებს და ითვისებს რუსული ენისაგან ნასესხობათა დაუშვებელ რაოდენობას. აფხაზთა ძირითადი მასის ნაცნობობა მშობლიურ წერა-კითხვასთან და ლიტერატურასთან ზედაპირულია. იშვიათი არაა აფხაზურ ენაზე სრული უწიგნურობაც. რაც შეეხება არააფხაზებს, შეიძლება ითქვას, რომ მათ შორის აფხაზური ენა არანაირად არ გავრცელებულა.

... აფხაზეთში აფხაზური ენის დაბალი პოპულარულობის მთავარი მიზეზი არის თვით საგანმანათლებლო სისტემის არსი. გარდა ამისა, ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო აფხაზური ენა ვერ გახდა რესპუბლიკაში საქმისწარმოების ენა და პრაქტიკულად არ გამოიყენება ბიუროკრატიულ ორგანოებში [ხაზგასმამ ყველგან ჩვევია - გ.გ., თ.გ.].

სტატიის დასკვნით ნაწილში მიხეილ ჯერგენია წერს:

ჩვენი აზრით, აუცილებელია, რომ აფხაზურ სკოლაში ყველა კლასი თანდათან იქნეს გადაყვანილი აფხაზურ ენაზე და, გასაგები მიზეზების გამო, უნდა შენარჩუნდეს რუსული ენის გაძლიერებული სწავლება...

სკოლაში სწავლების სისტემის ცვლასთან ერთად აუცილებელია მთელი სისტემის გადაყვანა აფხაზურ ენაზე საბავშვო ბაღებიდან დაწყებული უმაღლესი სასწავლებლების ჩათვლით. გვერდი ვერ აეჭვევა ვერც მასწავლებელთა კვალიფიკაციის ამაღლების კურსებსაც. ასევე აუცილებელია სახელმწიფო ხელისუფლების სხვადასხვა ორგანოთა მუშაკებისათვის, ანუ ბიუროკრატიული აპარატის წარმომადგენლებისათვის აფხაზური ენის სწავლებაც¹ [ხაზგასმა ჩვენია - გ.გ., თ.გ.].

ძნელია, არ დაეთანხმო აფხაზ მეცნიერს ამ მოსაზრებათა უმრავლესობის სისწორეში და კიდევ ერთხელ არ გაიმეორო, რომ აფხაზური ენა გადარჩება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მოსწყდება აგრესიულ გამარუსებელ ენობრივ პოლიტიკას და მის განვითარებას ხელს შეუწყობს ის ერი და სახელმწიფო, რომლებთან ურთიერთობაში არც აფხაზ ხალხს, არც მის იდენტობას და არც აფხაზურ ენას არავითარი საფრთხე არასოდეს დამუქრებია. ასეთი ერი ქართველი ხალხია, ხოლო სახელმწიფო - საქართველო.

ტოპონიმია

როგორც ცნობილია, კონკრეტული ტერიტორიის მკვიდრი მოსახლეობა საკუთარ დედაენაზე შედგენილი გეოგრაფიული ობიექტთა სახელების მეშვეობით ახდენს თავისი სასიცოცხლო სივრცის მარკირებასა და გამიჯვნას სხვისი მიწაწყლისაგან. სხვა ქვეყნიდან მოსული და ახალ ტერიტორიაზე კომპაქტურად დაბინავებული ეთნოსი ცდილობს, ენობრივადაც აითვისოს და გაამშობლიუროს დამხვდური გეოგრაფიული სივრცე, რისთვისაც იყენებს სხვადასხვა ენობრივ საშუალებებს:

- საკუთარი ენის ფონემატურ სტრუქტურასა და ფონეტიკურ წესებზე დაყრდნობით ახდენს დამხვდური გეოგრაფიული სახელების ადაპტირებას;
- ზუსტად, ან მიახლოებით თარგმნის დამხვდურ ტოპონიმას თავის ენაზე;

¹ Михаил Джергения, *Абхазский язык и общество: настоящее, прошлое и будущее*, http://apsnyteka.org/1596-dzhergenia_m_stat1.html, ნახვა 22 თებერვალი, 2015.

- ქმნის ახალ სახელებს, ახალი გეოგრაფიული გარემოს ცალკეულ ობიექტებთან დაკავშირებულ მითებს, თქმულებებსა და ლეგენდებს, ფსევდოსამეცნიერო ტრადიციას გეოგრაფიულ სახელთა ეტიმოლოგიის შესახებ;
- თავის ენაზე გვიან შექმნილ ტოპონიმთა საფუძველზე აცხადებს პრეტენზიას ამ მიწის ავტოქთონობის შესახებ.

უკვე უდავოდაა დამტკიცებული, რომ ამჟამინდელ აფხაზეთა წინაპრები იმთავითვე არ ბინადრობდნენ ახლანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე და მათი ისტორიული სამშობლო მდებარეობდა კავკასიონის ქედის გადაღმა, მდინარე ყუბანის აუზში¹. შესაბამისად, მათ აფხაზეთში დასახლების შემდგომ გამოიყენეს ახალი ტერიტორიის ათვისების ყველა დასახელებული ხერხი, მაგრამ მას მერე, რაც მე-20 საუკუნის დასაწყისში ჩაისახა აფხაზური სეპარატიზმი და აფხაზებს გაუჩნდათ პრეტენზიები, რომ ისინი არიან აფხაზეთის ერთადერთი ავტოქთონი მოსახლეობა, ტოპონიმთა ეტიმოლოგიისა და მართლწერის პრობლემები გადაიქცა ყველაზე მწვავე საკითხებად. ეს სიმწვავე დღემდეა შენარჩუნებული.

ამიტომაც, რომ «ენის კანონში» ამ საკითხსაც ექცევა განსაკუთრებული ყურადღება და მას ორი მუხლი ეთმობა. კერძოდ, «კანონში» წერია:

მუხლი 18. გეოგრაფიულ სახელწოდებათა, ტოპოგრაფიულ ნიშანთა, წარწერათა და საგზაო ნიშანთა ენის განსაზღვრის წესი

აფხაზეთის რესპუბლიკაში გეოგრაფიული სახელწოდებანი იწერება აფხაზეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ენაზე, ხოლო აუცილებლობის შემთხვევაში - რუსულ და ინგლისურ ენებზე. წარწერები რუსულ და ინგლისურ ენებზე ფორმატით არ უნდა აღემატებოდეს აფხაზეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ენაზე დაწერილ წარწერას.

გეოგრაფიული და სხვა საკუთარი სახელები არ ითარგმნება სხვა ენაზე.

¹ვრცლად იხ.: ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი უძველესი დროიდან დღემდე. თბილისი, 2007.

აფხაზეთის რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტი ადგენს ნუსხას იმ ტერიტორიებისა და ობიექტებისა, სადაც გეოგრაფიული სახელები, ტოპოგრაფიული ნიშნები, წარწერები და საგზაო ნიშნები უნდა გაფორმდეს აფხაზეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ენაზე, რუსულ და ინგლისურ ენებზე.

აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოები უზრუნველყოფენ ტოპოგრაფიულ ნიშანთა და საგზაო ნიშანთა წარწერების დაყენებას. აფხაზეთის რესპუბლიკის კანონმდებლობის შესაბამისად პასუხს აგებენ მათ გაფორმებასა და სათანადოდ მოვლაზე.

მუხლი 19. დასახლებული პუნქტებისა და ტერიტორიების სახელდება და გადარქმევა

დასახლებული პუნქტებისა და ტერიტორიების სახელდება და გადარქმევა ხდება აფხაზეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო ენაზე.

გადაწყვეტილებას დასახლებული პუნქტებისა და ტერიტორიების სახელდებისა და გადარქმევის შესახებ იღებს აფხაზეთის რესპუბლიკის სახალხო კრება - პარლამენტი.

როგორც ვხედავთ, «კანონის» ამ მუხლებშიც სრულებით არ იხსენიება არც ქართული ენა და არც მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მქონე ქართულენოვანი გეოგრაფიული სახელები, სამაგიეროდ ავტორებს რუსულ და ინგლისურ ენებზე დაწერილობის საკითხი არ გამორჩენიათ.

გარდა ამისა, უკიდურესად აპარტიდულია მე-19 მუხლის მოთხოვნა, რომ გეოგრაფიულ ობიექტთა სახელდება (ნომინაცია) და გადარქმევა უნდა ხდებოდეს მხოლოდ აფხაზურ ენაზე - ამ გზით საოკუპაციო რეჟიმმა შექმნა იურიდიული საფუძველი ქართული წარმოშობის მქონე უკლებლივ ყველა გეოგრაფიული სახელწოდების წინააღმდეგ მასობრივი «ტოპონიმიკური ომის» საწარმოებლად.

მე-20 საუკუნის 50-იანი წლებიდან აფხაზეთის გეოგრაფიულ ობიექტთა სახელდებისა და მათი მართლწერის საკითხები აფხაზურ-ქართული ურთიერთობის გამწვავების ერთ-ერთი მთავარი წყარო იყო: აფხაზი მეცნიერები წერდნენ ნაშრომებს, რომლებშიც აშკარად ქართული წარმომავლობის გეოგრაფიული სახელები ისტორიული წერილობითი წყაროებისა

და ძველი კარტოგრაფიული მასალების იგნორირების გზით, ზერელე არგუმენტების საფუძველზე, ან ფოლკლორული წყაროების ფეტიშიზაციით ცხადდებოდა უძველეს აფხაზურ ტოპონიმებად, რასაც მოსდევდა კატეგორიული მოთხოვნები, ეს «აფხაზური» სახელები რუსულ და ქართულ ენებზე დაწერილიყო არა ორიგინალის ენის მართლმეტყველებასთან ახლომდგომი ფორმით, არამედ მეორეული აფხაზური ვარიანტების ფონეტიკური იერსახის გათვალისწინებით. ბუნებრივია, ამგვარ უსამართლო და უარგუმენტო მოთხოვნებს არ იზიარებდნენ ქართველი მეცნიერები და მოსახლეობა, რასაც მოჰყვებოდა ხოლმე აფხაზთა მიერ საგზაო ნიშნებზე გამოსახული ქართული წარწერების წაშლა, საპროტესტო წერილების გაგზავნა მოსკოვში და სხვ. მოსკოვიც შესანიშნავად იყენებდა ამ საკითხს ორ ხალხს შორის ურთიერთობის სამართავად, დამაბულობის შესანარჩუნებლად და გეოგრაფიულ სახელთა მართლწერის დასადგენად ხან აფხაზურ ვარიანტებს ამღევდა სანქციას, ხან - ქართულს.

ერთ-ერთი პირველი სოციოლინგვისტური ღონისძიება, რაც ომის დასრულებისთანავე განახორციელა აფხაზეთის საოკუპაციო რეჟიმმა, იყო «ტოპონიმიკური ომის» დაწყება ქართული წარმომავლობის გეოგრაფიული სახელწოდებების წინააღმდეგ. ამ «ტოპონიმიკური ომის» უკანასკნელი «ბრძოლა» გაიმართა 2013 წლის 11 დეკემბერს, როცა აფხაზეთის «პარლამენტმა» მიიღო გადაწყვეტილება გალის რაიონის 18 სოფლის დასახელებათა აფსუიზირებისა და მათი რუსულ ენაზე წერის წესების შესახებ.

კონკრეტულად რა და როგორ შეიცვალა 1993-2013 წლებში? ამ კითხვის პასუხი ამგვარია:

1. უპირველეს ყოვლისა, ყველა იმ ქალაქის, დაბისა და სოფლის ქართული ეტიმოლოგიის მქონე სახელწოდებებს, რომლებსაც ქართულ ენასა და მეგრულ დიალექტში დაერთვის სახელობითი ბრუნვის ქართული ნიშანი, სუფიქსი -ი, ჩამოსცილდა ეს სუფიქსი და რუსულ

და სხვა ენებზე წერის ნორმად დაწესდა უსუფიქსო ვარიანტები. მაგალითად, ან ნორმის მიხედვით უნდა დაიწეროს: *Сухум* (შდრ. ძველქართული ცხუმი), *Гал* (გალი), *Ткуарчал* (ტყვარჩელი), *Илор* (ილორი), *Кутол* (კვიტოული), *Отап* (ოტოფე), *Окум* (ოქუმი), *Пакуаш* (ფოქვეში), *Шашалат* (შეშელეთი), *Хуап* (ხოფი), *Арсаул* (არსაული), *Багмаран* (ბადმარანი), *Мархяул* (მერხეული), *Пшап* (ფშაფი), *Цабал* (წებელი), *Гумрыш* (ღუმურიში), *Чхуартал* (ჩხორთოლი), *Таглан* (თაგილონი) და მრ. სხვ. ამ პოლისონიმებსა და იოკონიმებს მხოლოდ ქართული ეტიმოლოგია აქვთ და მათი უმრავლესობა დასტურდება ძველ ისტორიულ წერილობით წყაროებსა და რუკებზე. ამ ორთოგრაფიული ცვლილების მთავარი მიზანი მსოფლიოსათვის იმის ჩვენებაა, თითქოს ამ სახელებს არაფერი აკავშირებდეს ქართულ ეთნიკურ-ენობრივ სივრცესთან;

2. ქართველური წარმომავლობის ზოგი დასახელებული პუნქტის სახელწოდებანი და სხვა ტოპონიმების რუსულ-ინგლისურად წერის ნორმად დაადგინეს აფხაზურ წარმოთქმასთან მიახლოებული ფორმები: *Ткуарчал* (ტყვარჩელი), *Кутол* (კვიტოული), *Отап* (ოტოფე), *Пакуаш* (ფოქვეში), *Шашалат* (შეშელეთი), *Хуап* (ხოფი), *Мархяул* (მერხეული), *Цабал* (წებელი), *Гумрыш* (ღუმურიში), *Чхуартал* (ჩხორთოლი), *Таглан* (თაგილონი), *Очамчыра* (ოჩემჩირე), *Аалдзга* (ღალიძგა), *Баслата* (ბესლეთი), *Гуп* (გუფუ), *Бчара* (ფიჩორა) და მრ. სხვ. ამ ცვლილებათა მთავარი მიზანიც იმის ხაზგასმაა, თითქოს ამ სახელებს არაფერი აკავშირებდეს ქართულ ეთნიკურ-ენობრივ სივრცესთან;
3. ბევრ შემთხვევაში ყოველგვარი ისტორიულ-დოკუმენტური საფუძვლის გარეშე გააფხაზურდა ქართული გეოგრაფიული ნომენკლატურა. მაგალითად, სოფელ *ლეკუხონა*-ს ეწოდა *ალაკუმჰარა*; *წყურგილი* გახდა *ადიხაგა*; *ჯობრია* ტრანსფორმირდა *აჯბლირა*-დ; *მახუნჯია* გადააქციეს *მახუ-იჯრა* სახელად; *პირველი ოტობაია*

მონათლეს ჰაშთა-დ; მეორე ოტობაია-ს ზგოურა ეწოდა; დიხაზურგა გადააქციეს აბააქით-ად; ზემო ბარლები იწერება როგორც ვიადა-ბარგიაფ; ქვემო ბარლებილად-ბარგიაფ გახდა; ნაბაკევ-ს ბათაიგვარა უწოდეს; ჭუბურხინჯი ტრასფორმირდა ხიაცჰა-დ; ოკვინორე-ს ცილტვარა შეარქვეს; საბერიო გახდა პაპუნირხვა და ა.შ. მთავარი მიზანი ამ შემთხვევებშიც იგივეა;

4. საინტერესოა, რომ აფხაზეთის საოკუპაციო რეჟიმს ხელი არ უხლია იმ რუსულენოვანი სახელების უმრავლესობი-სათვის, რომლებიც მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში გაჩ-ნდა და უკვდავყოფს რუსეთის საიმპერატორო დინას-ტიის წარმომადგენელთა, რუს გენერალთა და მსხვილ მიწათმფლობელთა სახელებსა და გვარებს. ასევე უც-ვლელია ზოგი სხვა ტიპის რუსული ტოპონიმიც: პრიმორსკოე, ხოლოდნაია რეჩკა, გრეებშოკ, პავ-ლოვსკოე, ერმოლოვკა, ალექსანდროვსკაია, ოლგინ-სკოე, მიხაილოვკა და მრ. სხვ.¹;
5. გაუქმდა ყველა ქალაქისა და დაბის იმ ქუჩებისა და პროსპექტების დასახელებანი, რომლებსაც საფუძვლად ქართველ მწერალთა და მოღვაწეთა გვარები ედო, მათ ნაცვლად კი ქუჩებსა და პროსპექტებს ეწოდა 1992-1993 წლების ომში დაღუპულ რუსეთის ინტერესების დამ-ცველ მარბიელთა და ჩრდილოეთ კავკასიის იმ რეს-პუბლიკათა სახელები, საიდანაც იყვნენ ჩამოყვანილი ეს პირები. ამ ჯგუფს ეკუთვნის: კონფედერატების, არძინბას, ადიღეს, ყაბარდოს, ჩეჩნეთისა და სხვა ქუჩები.

¹აფხაზეთში რუსულენოვან ტოპონიმთა ისტორიის შესახებ ვრცლად იხ: თეიმურაზ გვანცელაძე, «ტოპონიმთა მასობრივი ცვლა აფხაზეთში 1864 წლის შემდგომ», *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*, ტ. XXXIV. თბილისი, ქართული ენა, 2000, გვ. 44-51; გვანცა გვანცელაძე-თეიმურაზ გვანცელაძე, «რუსეთ-კავკასიის ომის კვალი დასავლეთ ჩერქეზეთისა და ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) ტოპონიმიაში», კრებ. *ფილოლოგიური პარალელები*, №3, თბილისი, 2011, გვ. 46-61.

როგორც ვხედავთ, საოკუპაციო რეჟიმი დაუნდობლად შლის აფხაზეთში ქართველთა ისტორიული ცხოვრების ყოველგვარ კვალს. ყველა ამ ცვლილებას გარდა ზემოთ დასახელებული ერთი საერთო მიზნისა, სხვა არანაკლებ მნიშვნელოვანი მიზანიც აქვს: მხარეში დარჩენილ ქართველ მოსახლეობას რადიკალურად უცვლიან გეოგრაფიული გარემოს ისტორიულ იერსახეს, რათა თავი არ იგრძნონ მშობლიურ გარემოში და გაუცხოვდნენ იმ მიწის მიმართ, რომელიც მათი წინაპრების ძვლებით, სისხლითა და ოფლითაა გაპოხილი.

ამიტომაც იყო, რომ 2008 წლის 13 აგვისტოს, როცა რუსეთის არმია იპყრობდა შიდა ქართლს და ბომბავდა საქართველოს მთელ ტერიტორიას, აფხაზეთის *დე ფაქტო* პრეზიდენტის ინფორმაციის სამმართველოს უფროსმა, კრისტიან ბჟანიაშვილმა კატეგორიულად მოსთხოვა მასმედიას, ამიერიდან აფხაზეთის შესახებ წერისა და საუბრისას გამოეყენებინათ «აფხაზური კანონებით» დამტკიცებული გეოგრაფიული სახელები, რომლებიც, მისი სიტყვით, აფხაზთა მიერაა შექმნილი და არსებობენ ათასწლეულების განმავლობაში¹ და ეს მაშინ, როცა აფხაზური ეტიმოლოგიის მქონე უძველესი ტოპონიმები წერილობით წყაროებში დადასტურებულია მხოლოდ მე-16 საუკუნიდან².

გვარები

1867 წლიდან დღემდე აფხაზეთში აფხაზები არ შეადგენენ მთელი მოსახლეობის ნახევარსაც კი. მათი დაბალი დემოგრაფიული შესაძლებლობის გათვალისწინებით შეიქმნა «სამეცნიერო თეორია», რომლის არსიც მოკლედ ასეთია: თურმე ისტორიულ წარსულში ახლანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე ბინადრობდა მხოლოდ აფხაზური მოსახლეობა. ჯერ გვიან შუა საუკუნეებში, მერე კი მე-19-მე-20 საუკუნეებში

¹Lenta.ru Абхазия просит СМИ называть населенные пункты республики по-абхазски, http://lenta.ru/news/2008/08/13/names_ ნახვა 20 აპრილი, 2015.

²თეიმურაზ გვანცელაძე, *აფხაზური ენა. სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება*, თბილისი, უნივერსალი, 2011, გვ. 180-254.

დასავლეთ საქართველოს სხვა მხარეებიდან მიგრირებული ქართველები დასახლდნენ აფხაზეთში და მოახდინეს აფხაზთა გაქართველება. ეს პროცესი თურმე ყველაზე ინტენსიურად მიმდინარეობდა სამურზაყანოში (გალისა და ოჩამჩირის მუნიციპალიტეტები). მაგალითად, თურმე ქართველი მღვდლები ნათლობისას მასობრივად არქმევდნენ მოსანათლ აფხაზ ბავშვებს ქართულ სახელებს და ნათლობის წიგნებში უწერდნენ არა ნამდვილ აფხაზურ, არამედ ქართულ (მეგრულ) გვარებს. ამ «თეორიას» აქტიურად იცავენ და ავითარებენ პროფესორი თემურ აჩუგბა და პროფესორი არველოდი კუპრავა. ამ «თეორიის» მომხრეთა მიერ აფხაზური წარმომავლობის გვარებად ცხადდება ქართულ გვართა დიდი ნაწილი: აბაკელია, ადამია, აჯინჯალ-ი (<ჯინჯოლია), აკობია, ალამია (< ლომია), ამარშან-ი (< მარშანია <მარუშიან-ი // მარუშისძე), ამგარ-ი (< მეფორია), ანქვაბ-ი (<მექვაბია), ბებია და მრ. სხვ. ამ კონტექსტში ფრიად საყურადღებოა ერთი ფაქტი - ამჟამად აფხაზეთში მცხოვრები ისტორიკოსის, პროფ. არველოდი კუპრავას ღვიძლმა დამ, ირინა კუპრავამ (იგი დევნილობაში გარდაიცვალა 2015 წელს) 1989 წლის დეკემბერში გამოაქვეყნა წერილი ქართულ გაზეთ *სამრეკლოში*, რომელშიც წერდა:

როგორც ცნობილია, მცირერიცხოვანი აფხაზი ხალხის რაოდენობა გაზრდილია ქართველების ხარჯზე. ამ [...] ფაქტის დადასტურებაა ჩემი მაგალითი: წარმოშობით ქართველს, დაბადებულს 1937 წ. ოჩამჩირის რ-ნის სოფ. რეკაში, როგორც ყველა ჩემს თანასოფელს, პასპორტში მიწერია ეროვნება - აფხაზი. არც მე და არც სხვა ჩემნაირები ადრე ამას მნიშვნელობას არ ვანიჭებდით [...]. დღეს [...] მე, სისხლით და ხორციით, სიტყვით და საქმით, რწმენით და შეგნებით ქართველი, სამი ქართველი შვილის დედა [...] საჭიროდ ვთვლი, ჩემი ნამდვილი ეროვნების - ქართველის - აღდგენას და ამის პასპორტში შეტანას¹.

ვფიქრობთ, აქ კომენტარი ზედმეტია.

¹გაზეთი *სამრეკლო*, №2, დეკემბერი, 1989 წ.

საყურადღებოა კიდევ ერთი ფაქტი: დე ფაქტო პარლამენტმა 2013 წელს მოამზადა კანონპროექტი «სამოქალაქო მდგომარეობის აქტების შესახებ» მოქმედ კანონში ცვლილებათა შეტანის საკითხზე. იგი ითვალისწინებდა ვითომდა ქართველების მიერ ძალდატანებით ეროვნებაშეცვლილი და გვარგადაკეთებული «აფხაზებისათვის» ეროვნებისა და გვარის გამარტივებული წესით «აღდგენას». რეალური მიზანი კი აფხაზეთში ჯერ კიდევ მცხოვრები ქართველების დენაციონალიზება იყო. პროექტმა დიდი ვნებათაღელვა გამოიწვია აფხაზ რადიკალთა შორის, ქართველები დიდ თანამდებობებს ჩაიგდებენ ხელთ და ზედმეტად გათამამდებიანო. მიუხედავად ამისა, 2015 წლის 26 თებერვალს *დე ფაქტო* პარლამენტმა ცვლილებები დაამტკიცა, მაგრამ, როგორც ჩანს, რადიკალთა პროტესტმა მაინც გაჭრა და *დე ფაქტო* პრეზიდენტმა, რაულ ჰაჯიმბამ 2015 წლის 12 მარტს კანონი უკან დააბრუნა აპარტიდული განმარტებით:

გამოდის, რომ აფხაზეთში მცხოვრებ ნებისმიერი ეროვნების ნებისმიერ ადამიანს შეუძლია უბრალოდ აიღოს და შეიცვალოს ეროვნება. ეს პრაქტიკულად უპირისპირდება კონსტიტუციას, რომელშიც ნათქვამია: «აფხაზეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი შეიძლება გახდეს მხოლოდ აფხაზური ეროვნების მქონე მოქალაქე.»

ამრიგად, ერთი ანტიდემოკრატიული დოკუმენტით გაამართლეს სხვა ანტიდემოკრატიული აქტი. კომენტარი აქაც ზედმეტია!

მასმედია და წიგნები

1993 წლიდან დაიხურა უკლებლივ ყველა ქართული გაზეთი, ხოლო იმ ორ და სამენოვან გაზეთებში, რომელთა ფუნქციონირების ერთ-ერთი ენა ქართული იყო, აიკრძალა ქართული ენის გამოყენება.

აფხაზეთში ამჟამად იბეჭდება 2 აფხაზური, 7 რუსულ-აფხაზური, 4 რუსული, 1 რუსულ-აფხაზურ-მეგრული და 1 სომხურ-რუსული გაზეთი, აგრეთვე 2 აფხაზურენოვანი ჟურნალი:

სალიტერატურო «ალაშარა» და პედაგოგიკურ-მეთოდოლოგიური «აშკოლია ფსთაზაარეი».

აფხაზი მწერლები ჩივიან, რომ აფხაზურ ენაზე ნაკლებად იბეჭდება მხატვრული ლიტერატურა იმ მოტივით, რომ მოთხოვნა არ არის. რეალური ღრმა მიზეზი კი ისაა, რომ მხარეში მაღალია რუსიფიკაციის ხარისხი და მოსახლეობა უპირატესობას პრესტიჟულ რუსულ ენაზე გამოსულ ლიტერატურას ანიჭებს. სამწუხაროდ, არც სასკოლო სახელმძღვანელოების გამოცემის საქმეა უკეთეს პირობებში: მათი უმრავლესობა მოძველებულია როგორც ფიზიკურად, ისე შინაარსის მხრივ, ახლის ბეჭდვა კი ჭირს ფინანსების სიმცირის მიზეზით. სამაგიეროდ, რუსეთიდან უხვად შემოდის რუსულენოვანი სახელმძღვანელოები.

აფხაზეთში ამჟამად მოქმედებს 2 სატელევიზიო კომპანია: აფხაზეთის ტელევიზიისა და რადიომაუწყებლობის სახელმწიფო კომპანია და კერძო ტელეკომპანია «აბაზატვ». მათი სატელევიზიო გადაცემების უმრავლესობა გადაიცემა რუსულ ენაზე, ხოლო აფხაზურ ენაზე გადაცემები ბევრად ნაკლებია. იგივე ითქმის სახელმწიფო კომპანიის რადიოგადაცემების შესახებაც.

დასკვნა

ამრიგად, 1993-2015 წლებში რუსეთის ფედერაციის მიერ ოკუპირებულ აფხაზეთში განხორციელებული ენობრივი პოლიტიკა გაცილებით სახიფათოა, ვიდრე იყო ცარიზმისა და კომუნისტების დროს, კერძოდ;

- აფხაზი კოლაბორაციონისტების ხელით დამყარდა აშკარად აპარტიდული სისტემა;
- გაბატონებულ მდგომარეობაშია მხოლოდ რუსული ენა;
- მოჩვენებითი «პრივილეგიები» დაუწესდა აფხაზურ ენას, მაგრამ რეალურად ეს ენა უკვე დგას გაქრობის საფრთხის წინაშე;

- იდეენება ყოველივე ქართული: ენა, საგანმანათლებლო სისტემა, გეოგრაფიული ნომენკლატურა, მასმედია, გვარები...;
- საოკუპაციო რეჟიმის მიერ განხორციელებული ენობრივი პოლიტიკა მიმართულია აფხაზეთის არარეს მცხოვრებთა ეთნიკური იდენტობის საბოლოოდ მორყევისაკენ და ემსახურება მხარის მთელი მოსახლეობის გარუსების პროცესის რადიკალურად დაჩქარებას.

ბიბლიოგრაფია

- აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო. „აფხაზეთის ა/რ უმაღლესი საბჭოს საინფორმაციო-ანალიტიკურმა დეპარტამენტმა 20 თებერვალს გააკეთა განცხადება გალის რაიონის სკოლებში მეგრულ ენაზე სწავლების შემოღებასთან დაკავშირებით“. <http://scara.gov.ge/ka/2011-09-08-07-44-18/685--20-.html> ნახვა 20 თებერვალი, 2015.
- გვანცელაძე, გვანცა & გვანცელაძე, თეიმურაზ, «რუსეთ-კავკასიის ომის კვალი დასავლეთ ჩერქეზეთისა და ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) ტოპონიმიაში», კრებ. *ფილოლოგიური პარალელები*, №3, თბილისი, 2011, გვ. 46-61.
- გვანცელაძე, თეიმურაზ, «ტოპონიმთა მასობრივი ცვლილებანი აფხაზეთში 1864 წლის შემდგომ», *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*, ტ. XXXIV, თბილისი, ქართული ენა, 2000, გვ. 44-51.
- გვანცელაძე, თეიმურაზ, *ენისა და დიალექტის საკითხი ქართველოლოგიაში*, თბილისი, უნივერსალი, 2006.
- გვანცელაძე, თეიმურაზ, *აფხაზეთი ენა. სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება*, უნივერსალი, თბილისი, 2011.
- კუპრავა, ირინა, *გაზეთისამრეკლო*, №2, დეკემბერი, 1989.
- ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. *აფხაზეთი უძველესი დროიდან დღემდე*. თბილისი, 2007.
- ნაჭყებია, მერაბ & ტაბიძე, მანანა, *აფხაზეთის (გალის რაიონის) სოციოლინგვისტური დახასიათება, 1993-2010 წლები*, თბილისი, ინოვაცია, 2010.
- ფუტყარაძე, ტარიელ, დადიანი, ეკა, შეროზია, რევაზ, *ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენის შესახებ და საქართველო*, ქუთაისი, განათლების ეროვნული ინსტიტუტი, 2010.
- ქართველური ენები და დიალექტები (ერთი «სამეცნიერო პოლემიკის» გამო)*, თბილისი, მერიდიანი, 2007.

- Абхазия, *Образование* <https://ru.wikipedia.org/wiki/Абхазия#.D0.9E.D0.B1.D1.80.D0.B0.D0.B7.D0.BE.D0.B2.D0.B0.D0.BD.D0.B8.D0.B5>, ნახვა 12 თებერვალი 2015.
- Абхазская виртуальная библиотека, *Закон Республики Абхазия о государственном языке Республики Абхазия* http://www.abiblioteka.info/rus/doc/section_6/abk_law/lang.html ნახვა 10 აპრილი, 2015
- Абхазия просит СМИ называть населенные пункты республики по-абхазски, Lenta.ru http://lenta.ru/news/2008/08/13/names_ ნახვა 20 აპრილი, 2015.
- Апсныпресс, *Абхазские дети – в абхазские школы* <http://apsnypress.info/news/5927.html> ნახვა 20 თებერვალი, 2015.
- Ачугба, Темур, *Этническая история абхазов 19–20 вв. Этнополитические и миграционные аспекты*, Сухум[и], 2010.
- Beradze, Tamaz, «Territory of modern Abkhazia in the 16th century», in *Assays from the History of Georgia, Abkhazia from ancient times till the present days*, Tbilisi, Biarti+, 2011. p. 170-175.
- Джергения, Михаил, *Абхазский язык и общество: настоящее, прошлое и будущее* http://apsnyteka.org/1596-dzhergenia_m_stati.html, ნახვა 22 თებერვალი, 2015.
- Конституция Республики Абхазия* http://www.emb-abkhazia.ru/respublika_abhaziya/konstituciya_respubliki_abhaziya/, ნახვა 13 აპრილი, 2015.
- Куправа, Арвелоди, *Вопросы традиционной культуры абхазов*, Сухум[и], 2008.
- Наша Абхазия, *В Абхазии насчитываются 165 школ* <http://abkhazeti.info/abkhazia/2013/1378241687.php> ნახვა 12 თებერვალი, 2015.